

Ilja Leonard Pfeijffer, *De luimen van de leeuw*. De bronnen voor Alkibiades. Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam 2025. 454 blz. 34,99 €

In essentie is dit boek een bronnenboek waarin alle antieke historische bronnen die ons informeren over de Atheense staatsman en militaire leider Alkibiades (ca 450-404 v.C.) in Nederlandse vertaling zijn samengebracht. Na de publicatie van de historische roman die I. L. Pfeijffer in 2023 aan deze figuur wijdde en die dankzij een uitgekiende marketing een gigantisch verkoopsucces werd, is de figuur Alkibiades ook buiten de kringen van de historisch geïnteresseerden allesbehalve een onbekende in ons taalgebied. Het lijkt me dan ook overbodig hier nader in te gaan op deze fascinerende persoonlijkheid die in de Griekse geschiedenis van de laatste twee decennia van de vijfde eeuw een belangrijke rol heeft gespeeld en wiens optreden vaak van doorslaggevend belang was voor het verloop van de geschiedenis. Voor wie daar meer over wil weten en er tegenop ziet de volumineuze roman van Pfeijffer door te nemen, verwijs ik naar het compactere en vlot leesbare boek van D. Stuttard, *Nemesis. Alcibiades en de val van Athene*.

De 165 genummerde teksten zijn per auteur en chronologisch geordend. Achtereenvolgens passeren de revue: epigrafische teksten (nrs 1-6; blz. 24-29), Euripides (nr 7; blz. 34), Thucydides (nrs 8-39; blz. 39-104), Aristophanes (nr. 40; blz. 108-109), Andocides (nr 41; blz. 117-118), Isocrates (nr. 42; blz. 119-121), Lysias (nrs 43-47; blz. 121-125), de pseudo Andocides (nr 48; blz. 126-134), Demosthenes (nr 49; blz. 136-137), Plato (nrs 50-53; blz. 143-207), Xenofoon (nrs 54-64; blz. 214-236), Aristoteles (nrs 65-67; blz. 239-240), Nepos (nrs 68-69; blz. 244-259), Cicero (nrs 70-71; blz. 260-261), een fragment op papyrus van een anonieme Alkibiadesbiografie (nr 72; blz. 265-267), Diodorus Siculus (nr 73-94; blz. 273-311), Plutarchus (nr 95-115; blz. 316-398), Valerius Maximus (nrs 116-118; blz. 404-406), Frontinus (nrs 119-126; blz. 406-410), Polyaeus (nrs 127-136; blz. 410-416), Pausanias (nrs 138-140; blz. 416-419), Aulus Gellius (nr 141; blz. 419), Maximus Tyrius (nr. 143; blz. 420-421), Diogenes Laertius (nrs 144-145; blz. 421-422), Aelianus (nrs 146-156; blz. 423-428), Athenaeus (nrs 156-161; blz. 429-440), Justinus (nrs 162-164; blz. 441-450) en tenslotte Boethius (nr 165; blz. 451).

Uit deze opsomming blijkt vooreerst dat heel wat antieke auteurs aandacht hebben besteed aan Alkibiades en dat hij zelfs bij laat-antieke auteurs die meer dan een half millennium later leefden vermeld wordt. Maar niet minder duidelijk is dat drie auteurs, Thucydides, Plutarchus en Plato met respectievelijk 66, 83 en 65 bladzijden goed zijn voor meer dan de helft van het corpus van testimonia over Alkibiades. Voegt men daar nog Diodorus Siculus (38 bladzijden), Xenofoon (24 bladzijden) en Nepos (15 bladzijden) aan toe, dan komt men tot ruim 80% van het bewaarde

tekstmateriaal. Het belang van de andere auteurs voor onze kennis over Alkibiades is dan ook eerder beperkt. Meestal bevatten ze weinig dat ook niet bij de andere auteurs te lezen was.

Voor de vertalingen van het grootste deel van de teksten heeft de samensteller beroep gedaan op gepubliceerde of, in het geval van Diodorus Siculus, binnenkort te publiceren vertalingen van de hand van gerenommeerde vertalers: W. Kassies (Thucydides), H.W.A. van Royen-Dijkman (Plutarchus), G. Koolschijn (Plato en Xenofoon), J.Th..M.F. Pieters (Plato), G.W.J. Janssens (Plutarchus), C. Verhoeven (Xenofoon), Ch. Hupperts (Isocrates), en, in één geval (Demosthenes) op de vertaling door iemand die van 1817 tot 1854 hoogleraar Griekse en Latijnse letterkunde in Leiden was (J. Bake). De overige teksten vertaalde Pfeijffer zelf. Hij zorgde ook voor de inleidingen op iedere auteur of categorie teksten en voor de voetnoten die alle informatie bevatten om de teksten goed te begrijpen en het historisch belang ervan te beseffen. De voetnoten bevatten bovendien een overvloed aan kruisverwijzingen waarin informatie in de ene tekst wordt vergeleken met wat daarover in een andere tekst te vinden is.

Met dit bronnenboek krijgen de leerkrachten geschiedenis een uitstekend werkinstrument in handen dat hen veel diensten zal bewijzen wanneer ze hun leerlingen willen leren werken met originele bronnen en dit rond een prominente en fascinerende historische figuur. Merkwaardig genoeg is het nochtans blijkbaar niet met deze bedoeling dat Pfeijffer dit boek heeft gepubliceerd. In zijn Woord Vooraf stelt hij *De luimen van de leeuw* (de titel heeft hij ontleend aan een uitspraak van Aischylos in de *Ramae*, een blijspel van Aristophanes) voor als een complement bij zijn historische roman over Alkibiades. Hij wil daarmee de lezer van zijn roman in de gelegenheid stellen zich ervan te vergewissen hoe hij in zijn roman met het bronnenmateriaal is omgesprongen en er zijn interpretatie aan heeft gegeven. Dit wordt de lezer van de roman al gemakkelijk gemaakt omdat Pfeijffer zijn roman heeft voorzien van een notenapparaat waarin voor iedere episode naar de gebruikte bronnen wordt verwezen. Via deze verwijzingen kan de geïnteresseerde lezer van de roman nu in dit nieuwe boek de tekst van die bron in extenso lezen. Pfeijffer formuleert als volgt: '*ik (ben) te vergelijken met een kok die zijn geheime recepten prijsgeeft (= de bronnenlijst in het notenapparaat van de roman) maar nu heb ik de boodschappen gedaan en geef ik alle ingrediënten(= dit bronnenboek); ... dit boek dat al die bronnen daadwerkelijk voor iedereen ontsluit, is een flagrante schending van het creatieve non-proliferatiepact, dat voorschrijft dat het scheppingsproces te allen prijze in mysteriën gehuld zal blijven*'. Hij voegt er - wat uitdagend- nog aan toe: '*Met dit boek, dat al het ruwe materiaal prijsgeeft, in handen kan iedereen zelf een historische roman over Alkibiades schrijven*.'

Ongetwijfeld heeft Pfeijffer deze opmerking als een boutade bedoeld. Voor wie niettemin geneigd is op deze uitdaging in te gaan heeft Pfeijffer met **zijn** historische roman de lat hoog

gelegd. Maar niet op een onbereikbare hoogte. Want ik kan mij wel een alternatieve historische roman over Alkibiades voorstellen: minder omvangrijk (een 250 à 300 bladzijden), met minder plaats ingeruimd voor de beschrijvingen van veld- en zeeslagen, en geschreven vanuit een ander vertellersperspectief (een alwetende verteller i.p.v. het ik-perspectief).

Maar in afwachting dat iemand de toe door Pfeijffer toegeworpen handschoen opneemt, zal De luimen van de leeuw ongetwijfeld uitstekende diensten bewijzen als bronnenboek in het onderwijs. Aan de leerkrachten om de geboden mogelijkheden in hun lessen te benutten.

Robert DUTHOY